ئۇيغۇرلار مۇستەقىللىقنى خالامدۇ؟

ئارىمىزدا مۇستەقىللىقنى چۆردىگەن ھالدا «مۇستەقىللىقنى خالايدۇ» ياكى «مۇستەقىللىقنى خالىمايدۇ»، «مۇستەقىللىق تەلەپ قىلدۇ» ياكى «مۇستەقىللىق تەلەپ قىلمايدۇ»، «مۇستەقىلچى» ياكى «ئاپتونومىيەچى» دېگەندەك تالاش-تارتىشلار داۋام قىلىۋاتقىلى ئۆزۈن زامانلار بولدى ۋە ھېلىھەم داۋام قىلىۋاتىدۇ. ھەتتا بۇ ھەقتە ھەر خىل راي سىناشلار ئېلىپ بېرىلدى. بەزىلىرىمىز باشقىلارنىڭ ئۆزىمىزدىن گۇمانلىنىپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، «شەرقى تۈركىستانغا مۇستەقىللىق» دېگەن خەتنى تۈتۈپ رەسىمگە چۈشۈپ، ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا تارقاتتۇق. يەنى بەزىلىرىمىز «باشقىلار نېمە دېسە دېسۇن» دەپ ئۇنىڭغا ئېپادە بىلدۈرمىدۇق. ئېپادە بىلدۈرگەنلەر، ئۆزىمىزنى «مۇستەقىللىقنى خالايدىغان» ياكى «مۇستەقىلچى» قاتارىغا قويۇپ، باشقىلارنى «مۇستەقىللىقنى خالىمايدىغانلار» ياكى «ئاپتونومىيەچى» قاتارىغا قويۇپ، ئۇلارنى ئەيىپلەشتۇق، ھەتتا بەزىلەر ئىنكار قىلىپ ھاقارەتلەشتۇق.

بىزدە «ھايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا، ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە» دەيدىغان ئاتا سۆزى بولۇپ، ئۇ دېگەنلىك ھايۋاننىڭ رەڭگىنى ھايۋاننىڭ تېشىغا قاراپ بىلگىلى بولىدۇ، ئەمما ئادەمنىڭ رەڭگى ئۇنىڭ ئىچىدە بولغاچقا، تېشىغا قاراپ بىلگىلى بولمايدۇ دېگەنلىك. بولۇپمۇ سەممىيەتسىزلىك ئەۋج ئالغان بۈگۈنكى دۇنيادا، ئىنسانىڭ ئېغزىدا دېگەن سۆزىگە قاراپلا، ئۇنىڭ قەلبىنى چۈشىنىش ئۇنچە ئاسان ئەمەس.

ھەر قانداق ئىمتىھاننىڭ، ئۇنى تۈزۈپ چىققۇچى تەرىپىدىن بىكەتكەن ئۆلچەملىك جاۋابى بولىدۇ. ئىنسانلار ئۇ ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئېلىش ئۈچۈن ھەتتا ئۆلچەملىك جاۋابلارنى يادقا ئېلىۋېلىشى مۇمكىن؛ شۇڭا ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئالغان ئادەم، چوقۇم ئەقىللىق ئادەم بولۇشى ناتايىن. بىر ئادەمنىڭ ئەقلىگە ئەتراپلىق ۋە توغرا باھا بېرىدىغان ئەڭ ياخشى ئۆلچەم ئۇنىڭ ئەمەلىيىتى، ھەرگىز بىر قېتىملىق ئىمتىھاندا بەرگەن جاۋابى ئەمەس.

ئىنسان چوڭ بولۇپ، مەلۇم ياشقا بارغاندا، يەنى ئۆزىنىڭ ئىشىغا ئۆزى ئىگە چىقالىغۇدەك بولغاندا ياكى شۇنداق تۇيغۇغا كەلگەندە، ھەتتا ئۆزىنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ، ئايرىم ئۆي قۇرۇپ مۇستەقىل ياشاشقا ئىنتىلىدۇ ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن تىرىشىدۇ. ئەلۋەتتە بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر ئۆمۈر ئاتا ئانىسى بىلەن بىرگە ياشايدىغانلارمۇ بار، لېكىن ئۇلار نىسبەتەن ئاز ساندا. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا مۇستەقىللىققا ئىنتىلىش ئىنسانىڭ تەبىئىتىدە مەۋجۇت نەرسە.

ئىشىنىمەنكى ئەقلى ھوشى جايىدا ئۇيغۇرلار ئىچىدە مۇستەقىل بولۇشنى خالىمايدىغان ئادەم يوق. ئەگەر ئۇيغۇرلار ئىچىدە مۇستەقىل بولۇشنى خالىمايدىغانلار بار دېيىلسە، مۇنداق ئىككى خىل سەۋەبتىن بولۇشى

مۇمكىن. بىرى ھازىر مەۋجۇت سىستېمىدىن يىتەرلىك بەھرىمان بولغان، پايدا ئالغان ۋە ئۇ پايدىدىن مەھرۇم قىلىشنى خالىمايدىغانلار. بۇلار سان جەھەتتە بەكلا ئاز. يەنە بىرى مۇستەقىل بۇلالىشقا پەقەت ئىشەنچسى يوقلار. بۇلارنىڭ سانى نىسبەتەن سەل كۆپ بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ھەرگىز مۇستەقىل بولۇشنى خالىمىغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى مۇستەقىل بولالاشقا پەقەت ئىشەنچسى بولمىغاچقا، ھازىرقىدەك قىرىلىپ، ئاسسىملاتسىيە بولۇپ تۇگەپ كەتكەندىن كۆرە ئالىي ئاپتونومىيە بولسىمۇ مەيلى دەپ قارايدىغانلار. بۇ خىلدىكى كىشىلەر، ئەگەر مىللەت كۇچلىنىپ مۇستەقىل بولۇشقا كۆزى يەتسە، ئاخىردا ئۇلار چوقۇم مۇستەقىللىق سېپىگە قېتىلىدۇ.

ئىشەنچسىنى يوقاتقات ئادەم خۇددى قۇرۇق تاغارغا ئوخشايدۇ. ناھايىتى ئەپسۇس قۇرۇق تاغارنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆرە تۇرغۇزغىلى بولمايدۇ. شۇڭا بىز قۇرۇق تاغارنى ئۆرە تۇرغۇزمەن دەپ ئاۋارە بولماي، ئالدى بىلەن ئۇ قۇرۇق تاغارنىڭ ئىچىنى توشقۇزۇشىمىز كېرەك. بىز باشقىلارنى ئۆچى ـ بۇچى دەپ ھاقارەت قىلىپ، ۋاقىت ئىسراپ قىلىپ ئولتۇرماي، ئالدى بىلەن ئەمەلى ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق خەلقنىڭ مۇستەقىللىقكە بولغان ئىشەنچسىنى تىكلىشگە ياردەم بېرىشىمىز ۋە ئۇنىڭلىق ئۇچۇن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىز كېرەك.

شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۇشكە ئەرزىيدۇكى، مۇستەقىللىق دېگەن شۇئار توۋلاپ قويغانغا، بىرلىرى تەرىپىدىن بېرىدىغان نەرسە ئەمەس. كۇرەش قىلىپ، بەدەل تۆلەپ ئالىدىغان نەرسە. دۇنيادا بىرسىنىڭ مۇستەقىللىق تەلەپ قىلغىنى ئۇچۇن، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنىڭغا مۇستەقىللىق بېرىدىغان ئىش مەۋجۇت ئەمەس. بۇ دۇنيا كۇچلىنىپ ئۆزىگە تەۋە نەرسگە ئىگە چىقىدىغان ۋە ئۆز ھەق ـ ھوقۇقنى قويدايدىغان دۇنيا. ئەلۋەتتە ئۇنداق دېگەنلىك كۆڭۇلدىكى ئىستەكلەرنى ئىپادىلىمەسلىك كېرەك دېگەنلىك ئەمەس. بىز كۆڭلىمىزدىكى ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىمىزنى ئىپادىلىشىمىز كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شۇ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىمىزگە تۇشلۇق ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز بولۇشى كېرەك.

ئامېرىكانىڭ جەنۇبىي داكوتا شتاتىدا ياشايدىغان لاكوتالىقلار، ئىندىئان قەبىلىسى ئىچىدە، بىرلىككە كەلگەن كۇچلۇك بىر قەبىلە بولۇپ، **1866** ـ يىلدا ئامېرىكا ئەسكەرلىرى بىلەن ئېلىپ بارغان ئۇرۇشتا ئۇستۇنلىكنى ئىگەللىگىنى ئۇچۇن، ئامېرىكا ھۆكۇمەت تەرەپ لاكوتالىقلار بىلەن تىنچلىق كېلىشىمى تۇزۇشكە مەجبۇر بولۇپ، ئۇلار ياشىغان قارا تۆپلىك رايونىنى لاكوتالىقلارنىڭ زېمىنى دەپ ئېتىراپ قىلغان ۋە ئۇ يەردىن چېكىنىپ چىققان ئىكەن. كېيىن ئۇ يەردىن ئالتۇن بايقىلىپ، ئاق تەنلىكلەر ئۇ زېمىنغا باستۇرۇپ كىرگەن ۋە ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاق تەنلىكلەر ئۇ زېمىننى ئىگەللىۋالغان ئىكەن. كېيىن ئۇ زېمىن ئامېرىكا فېدىرال ھۆكۇمىتىنىڭ كونتروللۇقىغا ئۆتۇپ كەتكەن بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىنكى **142** يىل داۋامىدا لاكوتالىقلار ئۇ زېمىن داۋاسىنى ھەرگىز توختاتمىغان. **1980** ـ يىلى ھەتتا ئامېرىكا ئالى سوتى ئەينى ۋاقتتىكى ئامېرىكا فېدىرال ھۆكۇمىتى ئۇ زېمىننى قانۇنسىز بىسىۋالغان دەپ ھۆكۇم چىقارغان؛ لېكىن ئۇنىڭدىن **38** يىل كېيىنكى بۇگۇنكى كۇندىمۇ، دۇنيادا ئەڭ دېموكراتىك ھېسابلانغان ئامېرىكا، ئۆزىنىڭ دۆلەت مەنپەئەتىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، ئۇ زېمىننى لاكوتالىقلارغا تېخىچە قايتۇرۇپ بەرمىگەن.

ھەرقانداق دۆلەتكە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ دۆلەت مەنپەئەتى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. خەلقئارا قانۇن ـ تۇزۇم دېگەنلەرمۇ، ئەمەلىيەتتە كۇچلۇك دۆلەتلەر ئۆز دۆلەت مەنپەئەتىنى مەركەز قىلغان ھالدا، باشقىلارنىڭ بوي

سۇنىشى ئۇچۇن تۇزۇپ چىققان قا'ئىده تۇزۇمىدۇر. كۇچلۇك بولغاندا، ئۇنىڭغا بوي سۇنۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ؛ ئاجىز بولغاندا، ئۇنىڭغا بوي سۇنۇپ، كۇچلۇك دۆلەتلەردىن كېلىدىغان ئىلتىپات (يەنى پايدىلىق خەلقئارا ۋەزىيەتنى) كۇتۇپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ھەممىزنىڭ خەۋرى بولگىنىدەك ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئامېرىكا بىلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۇچ سىنىشىشى بولۇپ، ئامېرىكا سوۋېتقا تاقابىل تۇرۇش ئۇچۇن گومىنداڭنى قوللىغان. 1971 - يىلغا كەلگەندە ئامېرىكا يەنە شۇ سوۋېتقا تاقابىل تۇرۇش ئۇچۇن گومىنداڭ يەنى تەيۋەننى ب د ت دىن سقىپ چىقىرۋېتىپ، خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنى قوللاپ، ئۇنى ب د ت غا كىرگۈزگەن. ئەمدىلىكتە خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتى ئۆزىگە تەھدىت بولغاندا، خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرۇش ئۇچۇن تەيۋەننى قايتىدىن قوللاۋاتىدۇ. دېمەك خەلقئارا ۋەزىيەت ئەمەلىيەتتە كۇچلۇك دۆلەتلەرنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ئۆزگۈرۈپ تۇرىدۇ. بىزمۇ پەقەتلا شۇ «خەلقئارا ۋەزىيەت» نىڭ بىزگە پايدىلىق بولۇپ ئۆزگۈرۈشىنى كۇتمۇاتىمىز. ئەمەلىيەتتە بىزگە پايدىلىق ئۇ خەلقئارا ۋەزىيەتنىڭ بارلىققا كىلىشى، يالغۇز بىزنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىمىزگە ۋە ياكى بىزنىڭ نېمىنى تەلەپ قىلىشىمىزغا باغلىق بولۇپ قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى كۇچلۇك دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت مەنپەئەتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئالدىمىزدا باشقا كۆپ تاللاش بولمىغاندا، بولۇپمۇ كۇچسىز چاغلىرىمىزدا قالغاندا، دەۋانى چوڭ دۆلەتلەرنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن ھالدا ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىشنى قولغا كەلتۇرۇشكە توغرا كېلىدۇ.

دوختۇرلۇقتا كېسەل داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان كۆپلىگەن دورىلارنىڭ ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئەكس تەسىرى بار. ئەمما كېسەل داۋالاشتا باشقا تاللاش بولمىغاندا، ئۇ دورىلارنىڭ ئەكس تەسىرى بارلىقىنى بىلىپ تۇرساقمۇ، بىز يەنىلا ئۇ دورىلارنى ئىشلىتىمىز. چۇنكى ئۇ دورىنى ئىشلەتمىسەك كېسىلىمىز ئەغىرلىشىپ ئۆلۈپ كېتىشىمىز مۇمكىن؛ ئەگەر ئۇ دورىنى ئىشلەتسەك، گەرچە ئۇنىڭ بەلگىلىك ئەكس تەسىرى بولسىمۇ، سالامەتلىكىمىزگە بەلگىلىك زىيان ئېلىپ كەلسىمۇ، بىراق ئۇ دورا ھاياتىمىزنى ساقلاپ قېلىشتا زۆرۈر بولغاچقا، بىز ئالدى بىلەن ئۇ دورىنى ئىشلىتىپ ھاياتىمىزنى ساقلاپ قېلىشقا مەجبۇر بولىمىز.

مۇستەقىل بولۇش «شەرقىي تۇركستانغا مۇستەقىللىق» دەپ شۇئار توۋلاپ قويۇشتەك ئۇنداق ئاددىي ئەمەس. بىز بىر بىرىمىزنى ئىنكار قىلىش ئارقىلىق مۇستەقىللىقا ئېرىشەلمەيمىز. بىز «خائىن» ياكى «ئاپتونومىيەچى» دەپ قارىغانلارنىڭ ھەممىنى يوق قىلىۋەتسەكمۇ، ئۇنىڭلىق بىلەن مۇستەقىللىق ئۆزلىكىدىن كەلمەيدۇ. مۇستەقىللىق ئۇچۇن ئىتتىپاقلىششقا بولىدىغان بارلىق كۇچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئىزچىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە، ئىمكانىيىتىمىز يېتىدىغان بارلىق چارە تەدبىرلەرنى قوللىنىشقا، ئۆز قېرىنداشلىرىمىزغا ئەمەس دۇشمىنىمىزگە قارشى ئورتاق كۇرەش قىلىشقا ۋە بەدەل تۆلەشكە تىيار بولۇشىمىز كېرەك. ھىندىستان خەلقىنى ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسىدىن ئازات قىلغان گەندى مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ئەگەر سەن دۇنيادا ئۆزگۈرۈش بولۇشنى خالىساڭ، ئەۋەل سەن شۇ ئۆزگۈرۈش بولىشىڭ كېرەك». بىز باشقىلارنى «مۇستەقىللىقنى خالىمايدۇ ياكى ئاپتونومىيەچى» دەپ زېنىمىزنى خورىتىشنىڭ ئورنىغا، ئۆزىمىز مۇستەقىللىق ئۇچۇن كونكېرت تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشىمىز كېرەك.

بىر ئىنسان ئۆيلۇك ئوچاقلىق بولۇپ ئايرىم ئۆي تۇتۇپ، مۇستەقىل ياشىماق دېمەك. يالغۇز ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش دېگەنلىكلا ئەمەس، ئەڭ موھىمى ئۆيىنىڭ يوقىنى بار قىلىپ، بىر ئائىلىنىڭ يۈكىنى توشۇماق دېمەك. دۇچ كەلگەن جاپا مۇشەققەتنى يەڭمەك دېمەك. بالا مەيلى ئەقىللىق تۇغۇلسۇن ياكى دۆت تۇغۇلسۇن، مەيلى ساغلام تۇغۇلسۇن ياكى مېيىپ تۇغۇلسۇن، ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلماق، ياخشى تەربىيىلىمەك، خاتالاش تۇزەتمەك دېمەك؛ ھەرگىزمۇ دۆت ياكى مېيىپ تۇغۇلۇپ قالسا، ئۇنى ئىنكار قىلىپ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىش، ھەتتا يوق قىلىشقا ئۇرۇنۇش دېمەك ئەمە.؛ قىسقىسى ئايرىم ئۆي تۇتۇپ مۇستەقىل ياشىماق دېمەك، ئۇ بىر مەسئۇلىيەت دېمەك. شۇنىڭغا ئوخشاش، مۇستەقىللىق ۋە ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھەرگىزمۇ باشقىلارنى ئىنكار قىلىپ، كۆڭۈلنى خوش قىلىش دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئۇ ۋەتەنىڭ يۈكىنى بىرگە توشۇش دېمەك؛ ئەڭ موھىمى ئۇ مەسئۇلىيەت دېمەك. ئامېركا پرىزدېنتى جون ف. كەننەدي مۇنداق دېگەن ئىكەن «ۋەتىنىم ماڭا نېمە قىلىپ بېرىدۇ دەپ سورىماي، مەن ۋەتىنىم ئۈچۈن نېمە قىلىپ بەردىم دەپ سوراڭ.» شۇڭا بىز باشقىلار ئۇنى قىلدى، بۇنى قىلمىدى دەپ، باشقىلارنى ئەيىپلەش ۋە ئىنكار قىلىشنىڭ ئورنىغا، مەن نېمە قىلدىم دەپ ئۆز ئۆزىمىزدىن سوراپ باققىنىمىز تۇزۇك.

جەنۇبىي ئافرىقىلىق ئاتاقلىق سىياسىيون ۋە قارا تەنلىكلەرنىڭ لېدېرى نېلسون مانديلا مۇنداق دېگەن ئىكەن «ئەركىن بولۇش پەقەتلا بويۇنغا سېلىنغان زەنجىرنى پاچاقلاپ تاشلاش دېگەنلىك بولماستىن، بەلكى ئۇ باشقىلارنىڭ ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىش ۋە ئۇنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ ياشاش دېمەكتۇر.»

ئاخىردا ئامېرىكىنىڭ مۇستەقىل بولۇشىدا ئالاھىدە كۈچ چىقارغان تۇنجى قېتىملىق ئامېركا پرىزدېنتى گەئورگە ۋاشىڭتونىنىڭ مۇنۇ سۆزى بىلەن يازمىنى ئاخىرلاشتۇرماقچىمەن، "ئازاتلىق ھەركىتى يىلتىز تارتىشقا باشلىغان ھامان، ئۇ تېز ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈككە ئايلىنىدۇ". ئىشىنىمەنكى ئەگەر بىزنىڭ مۇستەقىللىققە بولغان ئىشەنچىمىز كامال بولسا ۋە بىر نىيەت بىر مەقسەتتە تىرىشچانلىق كۆرسەتسەك، ھامان بىر كۈنى چوقۇم مۇستەقىل بولىمىز.